

УДК 330.3

Рудік Наталя Михайлівна,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеського державного аграрного університету
ORCID 0000-0002-6825-6729
Natalya.m.rudik@gmail.com

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ В ПРОЦЕСАХ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація

У статті досліджено використання можливостей та переваг кооперативного руху в розвитку органічного аграрного виробництва. Окреслено особливості розвитку органічного аграрного виробництва, сучасний стан і тенденції його розвитку в Україні. Розглянуто міжнародний досвід кооперативного руху в формуванні та розвитку органічного аграрного виробництва. Проаналізовано тенденції світового ринку в аспекті формування попиту та пропозиції на органічну продукцію в короткостроковому та довгостроковому періодах. Досліджено основні фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що формують та обумовлюють можливості сільськогосподарської кооперації та її місце в виробництві органічної продукції в Україні. Виділено переваги сільськогосподарської кооперації в розвитку органічного виробництва в повоєнний період. Відмічено необхідність врахування специфіки сільськогосподарської кооперації як форми господарювання в аспекті поєднання нею соціальної та економічної функцій, а відтак її значення в збереженні та покращенні рівня життя населення сільських територій. Обґрунтовано необхідність розробки програмного забезпечення для полегшення кооператорам контролю за процесом виробництва враховуючи вплив та екологічні наслідки військових дій для земельних та водних ресурсів. Визначено необхідність вдосконалення законодавчо-правової бази регулювання подальшого розвитку органічного виробництва та джерел додаткового часткового фінансування для сільськогосподарських кооперативів. Указано, що подальший розвиток та частка участі сільськогосподарських кооперативів в виробництві органічної продукції в короткостроковій перспективі визначатиметься вдосконаленням законодавчої, організаційно-правової бази формування та розвитку як органічного виробництва так і самих кооперативів шляхом дотримання засадничих принципів кооперації, реалізації механізмів державної підтримки кооперативного руху в розвитку органічного виробництва.

Ключові слова: *сільськогосподарська кооперація, органічна продукція, органічне виробництво, розвиток*

UDC 330.3

Rudik Natalia M.,
Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Theory
and Enterprise Economics
Odessa State Agrarian University

AGRICULTURAL COOPERATION IN THE DEVELOPMENT PROCESSES OF ORGANIC PRODUCTION

Abstract

The purpose of the article is to study the possibilities and advantages of the cooperative movement in the development of organic agricultural production. The peculiarities of the development of organic agricultural production, the current state and trends of its development in Ukraine are outlined. The international experience of the cooperative movement in the formation and development of organic agricultural production is considered. The trends of the world market in terms of the formation of demand and supply for organic products in the short-term and long-term periods have been analyzed.

The scientific novelty of the article consists in the analysis of factors of the external and internal environment that determine the possibilities of agricultural cooperation and its role in the production of organic products in Ukraine. The advantages of agricultural cooperation in the development of organic production in the post-war period are highlighted. These are defined as: opportunities for increasing the production and sales capacity of small-scale producers, new channels for the sale of agricultural products by small business entities, increasing their competitiveness, solving socio-economic problems of the development of rural areas, the possibility of infrastructure development, the impact on the price of sales and product quality.

Conclusions. The need to take into account the specifics of agricultural cooperation as a form of management in terms of its combination of social and economic functions, and therefore its importance in preserving and improving the standard of living of the population of rural areas, was noted. The need to develop software to facilitate control over the production process for cooperators, taking into account the impact and ecological consequences of military actions for land and water resources, is substantiated. The need to improve the legislative framework for regulating the further development of organic production and sources of additional partial financing for agricultural cooperatives has been determined. It is indicated that the further development and the share of participation of agricultural cooperatives in the production of organic products in the short term will be determined by the improvement of the legislative, organizational and legal framework for the formation and development of both organic production and the cooperatives themselves by observing the basic principles of cooperation, implementing mechanisms of state support for the cooperative movement in the development of organic production.

Key words: agricultural cooperation, organic products, organic production, development

Вступ. Глобальним трендом розвитку світової економіки окреслено зростання потреби в продуктах харчування. Це актуалізує проблему забезпечення державами своєї продовольчої безпеки.

До 2050 року, відповідно прогнозів світової Продовольчої і сільськогосподарської організації (Food and Agriculture Organization of the United Nations — FAO), очікується збільшення населення планети до 9,7 млрд осіб [1]. Тому глобальний попит на різні види аграрної продукції і продовольчих товарів буде зростати.

Проблемою аграрних ринків є: зменшення пропозиції аграрної продукції обумовлених еластичністю попиту і кліматичних змін й зростанням ступеню їх вплив; існуванням періодичності світових продовольчих криз; незбалансованість між попитом і пропозицією. Натепер добавилась проблема прямої дії та післядії зростаючих військових конфліктів і особливо масштабним став вплив військових дій росії в Україні.

Тому до високої волатильності цін на основні види сільськогосподарської продукції та зростання цін, долучився вплив безпосередньо військових дій на території України та їх наслідків на продовольчу безпеку країн, залежних від обсягів експортованої Україною аграрної продукції. Зростаючі потреби глобального аграрного ринку потребують не стільки збільшення темпів виробництва, скільки виробництва достатньої кількості якісного продовольства, з урахуванням потреб що змінилися і продовжують змінюватися. Кліматичні, економічні, інноваційно-технологічні виклики та зміна споживацьких вподобань, як зумовлених COVID-19 так і військовими конфліктами що розширюються географічно посилюють свій вплив як виокремлено так синергетично на розвиток продукції сільського господарства, його структуру.

Для України яка знаходиться в стані війни великою економічною та соціально-політичною проблемою стало утримання своєї економіки в умовах сьогодення. Відтак сформувалась потреба у вдосконаленні наукової організаційної, інноваційної складових економічних відносин в аграрній сфері, для продовольчого забезпечення, соціального відтворення, життєзабезпечення, збереження та покращення існуючого рівня життя своїх громадян. Великою економічною та соціально-політичною проблемою стало збереження та посилення позицій на світових ринках.

Натепер сформованим трендом є попит на органічну продукцію та його збільшення для більшості країн світу тому розвиток виробництва органічної продукції дозволить Україні посилити свої позиції на світових аграрних ринках.

До початку повномасштабного вторгнення росії, в Україні мала місце тенденція до збільшення загальної площі земель органічного землеробства. Обсяг сертифікованих земель склала 280 тис. га.

Станом на кінець 2021 року Україна була в числі 25 країн світу з найбільшою площею органічних угідь [2].

На період до 2030 року, відповідно до Національної економічної стратегії, площі земель з органічним статусом в Україні планувалось збільшити до 3% (1,26 млн га) від загальної площі земель сільськогосподарського призначення [2].

Згідно даних Міністерства екології та природних ресурсів України кількість земель під органічне виробництво зменшились і на кінець 2022 року налічувалось 263619 гектарів земель під органічним землеробством що склало 0,6% загальної кількості земель сільськогосподарського призначення [3].

Натепер в світі землі під органічним землеробством близько 37,2 млн га земель, які обробляють 1,8 млн виробників[4].

Розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції можуть посприяти малі форми підприємництва. І сільськогосподарська кооперація несе в собі великий потенціал.

Ще до початку повномасштабної війни було виокремлено 7 трендів, які постануть перед українським сільським господарством: ланцюжок «від поля до столу»; розвиток біотехнологій для адаптації культур до посух та нестачі вологи; розумна роботизація; простежуваність виробництва харчових продуктів; розвиток ринку органічної продукції; заміна тваринних білків на рослинні; державна підтримка малих та середніх підприємств маючих нестачу фінансування[5].

Потенціал що несе в собі сільськогосподарська кооперація дозволяють їй зайняти значне місце в розвитку органічного аграрного виробництва. Сільськогосподарський кооператив як форма організації господарської діяльності уможливорює поєднання власних інтересів з зростаючими запитами суспільства на органічну продукцію. Одночасно реалізація принципу кооперації – поєднання індивідуальної мети з суспільною, дозволяє використати можливостей кооперації в формування та стратегії розвитку самої кооперації, особливо в умовах військового неоголошеного стану та повоєнного відновлення економіки та забезпечення зростання життєвого рівня населення й відновлення сільських територій.

Насичення ринку високоякісною, бажаною продукцією із заданими параметрами індивідуальної вартості виробництва та якості є гарантом отримання товаровиробником максимального прибутку; а відтак підвищення загального добробуту населення країни та вирішенню комплексу соціальних програм

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу стану розвитку сільськогосподарської кооперації, розвитку органічного виробництва, присвятили свої роботи науковці та практики, зокрема: Р. Корінець, Р. Безус, П. Макаренко, Є. Милованов, М. Малік, О. Саковська, Ю.Ушкаренко та інші.

Незважаючи на існуючий науково-практичний внесок потребують вивчення можливості та переваги сільськогосподарської кооперації як форми організації господарської діяльності в розвитку органічного виробництва. Саме особливості реалізації її потенціалу в розвитку органічного виробництва в Україні визначають актуальність дослідження.

Метою статті є дослідження використання можливостей та переваг кооперування в розвитку органічного аграрного виробництва, перспектив покращення життєвого рівня й відновлення сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попит на органічну продукцію в світі зростає. органічне виробництво сприяє збереженню довкілля та отриманню продукції, корисної для здоров'я людини.

Євросоюз запланував до 2030 року переорієнтувати 25% сільськогосподарських земель під органічне виробництво, а також збільшити органічну аквакультуру. Єврокомісія в Плані дій з розвитку органічного виробництва, передбачала використати для виробництва біопродуктів до 2030 року 25% площ усіх сільськогосподарських земель. В перевагах органічного виробництва вбачають: більше на 30% біорізноманіття на органічних полях, меншу потребу органічних тварин в антибіотиках, збільшення доходів фермерів, задоволення нових потреб споживачів. Частка сільськогосподарських угідь, які зараз використовуються для органічного виробництва між членами ЄС різняться — від 0,5% до понад 25%. Лідером за цим показником у Євросоюзі є Австрія — 26%. Органічним виробництвом займаються близько 24,5 тис. (23%) австрійських фермерів [6].

Найбільший у світі ринок органічної продукції мають США. З 1990 р. до 2017 р продажі органічної продукції збільшились з 1 млрд дол. США до 49,4 млрд дол. США. Канадський ринок органічних продуктів п'ятий за величиною обсягу ринку у світі - 3002 млн євро [7].

В Україні потенціал кооперативного руху на розвиток органічного сільського господарства залишається не реалізованим.

Кооперативи є формою організації виробництва та соціального захисту своїх членів одночасно. Кооперація в Україні має 155-річну історію. Кооперативний рух у сферу міжнародних відносин, обміну досвідом був включений створенням Міжнародного кооперативного альянсу (МКА) в 1895 р. у Лондоні. МКА був об'єднанням кооперативних організацій провідних країн світу [8].

Розвиток органічного агровиробництва, участі кооперативів досліджували Безус Р.М., Дуброва Н.П. [9]. В умовах сьогодення для малих та середніх фермерів викликом став пошук нових каналів збуту своєї продукції. Через об'єднання спільних зусиль шляхом кооперування кожне фермерське господарство потенційно має виграти.

До 2020 року в Україні було зареєстровано 1207 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та 1005 сільськогосподарських виробничих кооперативів із яких не всі проводили свою діяльність [10].

Із 1279 зареєстрованих сільськогосподарських кооперативи в Україні у 2021 році реально працювало 735, і їх частка на ринку сільськогосподарської продукції становила близько 1%.

На початок 2023 року в Україні зареєстровано 1269 сільськогосподарських кооперативів, з них реально працюють 735, і їх частка на ринку сільськогосподарської продукції становить біля 1% [11].

В той же час світова практика демонструє результативність економічної, соціальної і екологічної функцій кооперації. На аграрному ринку ЄС частка сільськогосподарських кооперативів становить 40–50% [12]

Майже половина органічних земель України знаходиться під зерновими (48,1 %), олійними (16 %), бобовими (4,6 %) культурами, овочами (2 %), фруктами (0,6 %) та виноградом (0,1 %)[12].

Основна органічна продукція, що експортується: зернові, олійні та бобові культури, лісові ягоди, гриби, горіхи та лікарські рослини

В регіональному розрізі Херсонська область була в лідерах за площами земель, сертифікованих під органічне виробництво. До початку повномасштабного вторгнення росії було сертифіковано як органічні 4% сільськогосподарських земель (46,5 тис. га) і в перехідному періоді знаходилося 75,87 тис. га, свідчило про зростання перспектив для розвитку органічного виробництва. В Херсонській області працювало 38 операторів органічного виробництва [13].

Натепер лідерами за площами земель зайнятих під органічне виробництво є Одеська - 38729 гектарів та Житомирська 36077 гектарів області [3].

Відтак стан використання можливостей сільськогосподарської кооперації має визначальне місце в розвитку органічного виробництва в аграрному секторі, сприятиме формування продовольчої безпеки, посідатиме значну частку в формуванні експортного потенціалу країни та впливатиме на її місце на світовому ринку в аспекті задоволення рівня зростаючих потреб споживачів на органічну продукцію. Лідером за реалізацією органічної продукції в країні є молочна продукція, друге місце посідають: овочі, фрукти та гриби; третє місце - круп'яні та зернові вироби, борошно, насіння та снеки.

Теоретично сільськогосподарські кооперативи зорієнтовані не стільки на збільшення обсягів виробництва скільки на задоволення потреб членів кооперативу. Однак в аграрному секторі задіяно багато малих суб'єктів підприємницької діяльності, і вони функціонують в умовах недостатніх коштів на внесення добрив, хімічних засобів захисту і цей негативний чинник вони можуть знівелювати переорієнтувавшись на виробництво органічної продукції об'єднавшись в кооперативи та формуючи кластери. Об'єднання зусиль дозволить покращити умови зберігання продукції, транспортування, її переробки, фасування, формування оптової партії. Ціна, за яку вигідно продавати повертатиметься виробнику а відтак усуватиметься посередник, який ставить за мету саме отримання прибутку. В органічному виробництві дохід з одного гектара складає приблизно на рівні \$1300-1600.

Сільськогосподарські кооперативи, мають переваги перед дрібними фермерськими та селянськими господарствами бо мають більше можливостей створили свою інфраструктуру: охолоджувальні камери, налагодити логістику, що може відбуватись самостійно без допомоги посередників, й менш цікаву для ворога в плані руйнації малих за масштабом об'єктів. Будучи одночасно і

власниками, і користувачами кооператори, можуть стабілізувати та збільшувати прибуток. Розкриттю потенціалу кооперації сприятиме впровадження технології точного землеробства. Це сприятиме підвищенню продуктивності полів.

Беззаперечно що органічне виробництво в сучасному світі не передбачає повернення до технологій минулого століття. Розвиток органічно-орієнтованої моделі аграрного виробництва, потребує розробку та впровадження інноваційних технологій.

Історичний досвід засвідчує що ефективна діяльність сільськогосподарських кооперативів можлива за умов підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок кооператорів, зміни світогляду сільського населення [14].

Використання платформи EOSDA Crop Monitoring дозволяє аграрним кооперативам зменшити ризики й підвищити рентабельність, зменшити погодні ризики (14-денний прогноз для конкретного поля), та ризиків пов'язані зі зміною клімату. Використання платформи EOSDA Crop Monitoring сприяє реалізації потенціалу кооперації в розвитку органічного виробництва зростають.

Параметрами ринку органічної продукції є попит, пропозиція та ціна. В Україні цей ринок зберігає загальносвітову тенденцію – зростає, проте має і свої особливості. Перш за все органічні виробники зорієнтовані на експорт, ця тенденція збережеться і в повоєнний період. Внутрішній ринок незважаючи на зниження життєвого рівня населення буде мати тенденцію до зростання і буде характеризуватися попитом споживачів вподобання яких складно систематизувати кількісно та в часовому проміжку. Оскільки вирішальний вплив на його формування справляють: селебрітіс які переходять на органічні продукти; мода на здоровий спосіб життя, а чисельність таких прихильників швидкозмінна і в часі і кількісно, і наслідками та завершення війни.

Через повномасштабну війну Україна скоротила продажі органічної продукції з 900 000 000 гривень у 2021 до 627 000 000 гривень у 2022 році [3].

Особливістю органічного ринку України є його законодавче врегулювання. Він регулюється міжнародним законодавством, як відповідно до Регламентів Європейського Союзу, так і за стандартами країн, які дозволяють їх впроваджувати в Україні, а саме канадський стандарт, стандарт NOP — це стандарт Сполучених Штатів Америки, ряд компаній сертифіковані за китайськими органічними стандартами. Тому на органічній продукції нема українського маркування.

В 2021 році 2 серпня набув чинності Закон України № 1649-IX «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Він легалізував міжнародне органічне маркування для українських виробників органічної продукції; гарантував державну підтримку виробникам [15].

Загально визнано що обмежуючим фактором, для розвитку органік-орієнтованої моделі аграрного сектору вважається земельно-ресурсний потенціал навіть за умов війни його дія в Україні є менш вираженою. Значною проблемою є забезпеченість фінансовими ресурсами. Кооператори що вирощують органічну продукцію продовжують вирішувати свої фінансові проблеми за рахунок прямих контрактів і договорів з партнерами із європейських країн на постачання вирощеної продукції. Допомагали Програми Проекту USAID «АгроІнвест». Виробники-кооператори йдуть шляхом формування своєрідних кластерів виробників органічної продукції – рослинництва і тваринництва.

Сільськогосподарська кооперація інтегрує сучасні технології та локальні переваги. Як наслідок сприяє співпраці та, є однією з найважливіших умов збереження малих та великих фермерських господарств й їх успішного функціонування. Диверсифікація діяльності сільськогосподарських кооперативів сприяє вирішення соціальних і екологічних проблем, у межах конкретних кооперативних утворень, та на певній території[16]. Що особливо актуалізовано війною та її допоки непередбачуваними наслідками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Україна — важливий постачальник продовольства на світові ринки, тому має враховувати глобальні тренди. Натепер запит на органічну продукцію зростає, хоча впровадження органічного виробництва набуло поширення ще в 90-х роках ХХ століття. Природні, економічні та технологічні виклики, війна, докорінно продовжують міняти сільське господарство як України так і світової економіки. Зміна технологій виробництва з інтенсивних на екологічно безпечні, органічні, поліпшить якість життя людей, що актуалізується для України війною та її наслідками.

На світових ринках формується тенденція до заміни російських та білоруських органічних продуктів на українські.

Євроінтеграційний вектор розвитку економіки України зумовлює необхідність врахувати національні особливості, прогресивний світовий досвід розвитку органічного аграрного виробництва, ведення кооперативного бізнесу та особливості еволюційного розвитку сільськогосподарської кооперації, диверсифікації її функцій для реалізації потенціалу сільськогосподарської кооперації в розвитку органічного виробництва

За результатами досліджень в Україні не достатньо органічних фермерів, щоб забезпечити потреби попиту органічного ринку, тому сільськогосподарські кооперативи можуть зайняти вагоме місце.

Реалізація принципу кооперації – поєднання індивідуальної мети з суспільною, дозволяє використати цей потенціал в диверсифікації діяльності та формування стратегії розвитку сільськогосподарської кооперації в аспекті органічного аграрного виробництва, особливо в умовах війни та повоєнного відновлення економіки, оскільки сприятиме забезпеченню підвищення якості

продуктів харчування, зростанню життєвого рівня сільського населення й відновленню сільських територій. Вища ціна на органічну продукцію, більший попит і пріоритетність цієї продукції дозволять сільськогосподарським кооперативам вибудувати свою бізнес стратегію.

Великою потребою в розширенні участі сільськогосподарської кооперації в розвитку органічного виробництва є запровадження досвіду та практики країн ЄС, вдосконалення законодавчо-правового регулювання, виваженої національної стратегії подальшого розвитку органічного виробництва з участю кооперативів. Державна підтримка може надаватися у формі обміну інформацією щодо попиту та пропозиції на органічну продукцію, ринкових цін внутрішнього та зовнішнього ринків; сприяння формуванню джерел фінансових ресурсів кооперативам органічних фермерів.

Подальші дослідження будуть проводитись в напрямку досвіду реалізації потенціалу сільськогосподарської кооперації в органічному виробництві країн ЄС.

Список використаних джерел:

1. Глобальні тренди світового агоринку. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/7958-hlobalni-trendy-svitovoho-ahrorynku.html> (дата звернення: 9.12.2023).
2. Площі земель з органічним статусом за п'ять років зросли на 133 тис. га URL: <https://agrotimes.ua/agronomiya/ploshhi-zemel-z-organichnym-statusom-za-pyat-rokiv-zrosly-na-133-tys-ga/> (дата звернення: 6.12.2023).
3. В Україні зменшилась площа земель виділених під органічне землеробство. URL: <https://eco.rayon.in.ua/news/640962-v-ukraini-zmenshilas-ploshcha-zemel-vidilenikh-pid-organichne-zemlerobstvo> (дата звернення: 9.12.2023).
4. «Органічна» кооперація. Агробізнес сьогодні. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/rehionalnyi-vymir/item/8340-orhanichna-kooperatsiia.html> (дата звернення: 8.12.2023).
5. ТОП-7 трендів сільського господарства майбутнього. URL: <https://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/top7-trendov-selskogo-khozyaistva-budushchego/> (дата звернення: 8.12.2023).
6. Євросоюз планує до 2030 року переорієнтувати 25% сільгоспземель під органічне виробництво. URL: <https://superagronom.com/news/12844-yevrosoyuz-planuye-do-2030-roku-pereoriyentuvati-25-silgospzemel-pid-organichne-virobnitstvo> (дата звернення: 7.12.2023).
7. Милованов Є. В. Науково-освітні аспекти розвитку органічного виробництва. Агросвіт. 2018. № 15-16. С. 32–45. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2698&i=5>

8. Малік М.Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки Економіка АПК, 2010, №12 С.104. URL: <http://www.eapk.org.ua/contents/2014/09/103> С.108

9. Безус Р. М. Особливості розвитку органічного виробництва в Україні / Р. М. Безус, Н. П. Дуброва // Органічне виробництво і продовольча безпека : [зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф.]. – Житомир : О. О. Євенок, 2016. – С. 339–343 URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/5282#:~:text=http%3A//ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/5282> (дата звернення: 6.12.2023).

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 20.11.2023).

11. Сергій Лабазюк: Сільськогосподарська кооперація потребує перезавантаження: Agravery.com URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/sergij-labazuk-sogodni-v-ukraini-nemaє-zodnogo-uspisnogo-silskogospodarskogo-kooperativu> (дата звернення 9.12.2023)

12. Органічний ринок в Україні — аналітика/ Електронний ресурс] – URL:<https://agropolit.com/spetsproekty/415-organichniy-rinok-v-ukrayini--analitika>

13. Херсонщина в лідерах за площами земель, сертифікованих під органічне виробництво. URL: <https://superagronom.com/news/4863-hersonschina-v-liderah-za-ploschami-zemel-sertifikovanih-pid-organichne-virobnitstvo> (дата звернення: 28.11.2023)

14. Рудік Н. М. Історичний аспект розвитку сільськогосподарської кооперації. *Агросвіт*. 2021. № 9-10. С. 38–45. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3434&i=5> (дата звернення: 12.11.2023)

15. Закон України № 1649-IX Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. URL: <https://agropolit.com/zakonodavstvo/788-pro-vimogi-do-organichnogo-virobnitstva-obigu-ta-markuvannya-organichnoyi-produktsiyi>

16. Саковська О. М. Диверсифікація діяльності як основа розвитку сільськогосподарських кооперативів. *Агросвіт*. 2020. № 7. С. 48–54. DOI: [10.32702/2306-6792.2020.7.48](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.7.48)

References:

1. Global trends of the world agricultural market. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7958-hlobalni-trendy-svitovoho-ahrorynku.html> (access date: 11.12.2022).

2. The area of land with organic status increased by 133 thousand hectares in five years URL: <https://agrotimes.ua/agronomiya/ploshhi-zemel-z-organichnym-statusom-za-pyat-rokiv-zrosly-na-133-tys-ga/> (date access 6.12.2023)

3. In Ukraine, the area of land allocated for organic farming has decreased. URL: <https://eco.rayon.in.ua/news/640962-v-ukraini-zmenshilas-ploshcha-zemel-vidilenikh-pid-organichne-zemlerobstvo>(date access 9.12.2023)

4. "Organic" cooperation. Agribusiness today. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/rehionalnyi-vymir/item/8340-orhanichna-kooperatsiia.html> (date of access: 8.12.2023).

5. TOP-7 agricultural trends of the future. URL: <https://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/top7-trendov-selskogo-khozyaistva-budushchego/> (date of access: 8.12.2023).

6. The European Union plans to reorient 25% of agricultural land to organic production by 2030. URL: <https://superagronom.com/news/12844-yevrosoyuz-planuye-do-2030-roku-pereoriyentuvati-25-silgospzemel-pid-organichne-virobnitstvo> (date of access: 7.12.2023).

7. Milovanov, E. (2018), "Scientific and educational aspects of the organic production development", Agrosvit, vol. 15-16, pp. 32–45.

8. Malik M. Scientific and methodological support for the development of cooperation in the agrarian sector of the economy. Economy of the APC, 2010, No. 12, p. 104. URL: <http://www.eapk.org.ua/contents/2014/09/103> P.108

9. Bezus, R, Dubrova, N. Features of the development of organic production in Ukraine. URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/5282#:~:text=http%3A//ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/5282> (date of access: 6.12.2023).

10. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. url. <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date 20.11.2023).

11. SergiyLabaziuk: Agricultural cooperation needs a reboot: Agravery.com URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/sergij-labazuk-sogodni-v-ukraini-nemae-zodnogo-uspisnogo-silskogospodarskogo-kooperativu> (date access 9.12.2023)

12. Organic market in Ukraine — analytics URL:<https://agropolit.com/spetsproekty/415-organichniy-rinok-v-ukrayini--analitika> (date access 26.11.2023)

13. Kherson Oblast is among the leaders in areas of land certified for organic production. URL: <https://superagronom.com/news/4863-hersonschina-v-liderah-zaploschami-zemel-sertifikovanih-pid-organichne-virobnitstvo>(date access 28.11.2023)

14. Rudik N. Historical aspect of the development of agricultural cooperation. Agroworld 2021. No. 9-10. P. 38–45. <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3434&i=5> (date access 28.11.2023)

15. Law of Ukraine No. 1649-IX On basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products. . URL:

<https://agropolit.com/zakonodavstvo/788-pro-vimogi-do-organichnogo-virobnitstva-obigu-ta-markuvannya-organichnoyi-produktsiyi> (date access 6.12.2023)

16. Sakovska, O. (2020), “Diversification of activities as a basis for the development of agricultural cooperatives”, *Agrosvit*, vol. 7, pp. 48–54. DOI: [10.32702/2306-6792.2020.7.48](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.7.48)

